Užički centar za prava deteta

KONVENCIJA O PRAVIMA DETETA
– Od dokumenta do svakodnevne prakse –
Integracija koncepta prava deteta u rad organizacija

Kišobran OCD

Bez obzira na to da li smo organizacija koja se bavi zaštitom prava dece sa smetnjama u razvoju, inkluzivnim obrazovanjem, zaštitom dece od digitalnog nasilja, podrškom romskoj deci, prevencijom ranih brakova ili sprečavanjem trgovine decom – svi mi delujemo pod istim „kišobranom".
A taj zajednički kišobran jesu **prava deteta.**

Pod pojmom „prava deteta" mislimo na prava koja su po svojoj prirodi ljudska i koja svako dete ima bez obzira na to u kojoj državi živi, u kakvom je političkom, kulturnom, ekonomskom okruženju, bez obzira u kakvim tradicijama, običajima i verovanjima se razvija.

Prava deteta, kao i ljudska prava su:

- univerzalna – zato što ih uživa svako ljudsko biće;
- neotuđiva – ne mogu se davati, zasluživati, a još manje oduzimati aktima zakonodavca;
- neponištiva – država ih ne može opozvati;
- nedeljiva – podjednako su značajna i međusobno zavisna, te se jedno pravo ne može uživati na račun drugog.

Prava deteta definisana su Konvencijom o pravima deteta.

To je međunarodni dokument koji su usvojile Ujedinjene nacije 1989. godine. Njome se prvi put u istoriji jasno definiše da deca nisu samo objekti tuđe brige i zaštite, već su nosioci prava. Naša zemlja ratifikovala je Konvenciju, što znači da su njene odredbe obavezujuće za državu, institucije i sve koji rade sa decom.

Ko sve ima obavezu da poštuje prava deteta?

Najveća obaveza i odgovornost za ostvarivanje prava deteta je na državi. Ovakva uloga države proizilazi iz obaveza koje preuzima ratifikacijom Konvencije.

Međutim, samim činom ratifikacije ne obezbeđuje se automatsko ostvarivanje prava deteta. Obaveze države su: usklađivanje nacionalnog zakonodavstva, ustanovljavanje nacionalnih tela za

zaštitu prava deteta – Saveta za prava deteta, ombudsmana za prava deteta, davanje podrške specijalizovanim udruženjima građana, specijalizacija pravosuđa, kreiranje posebne politike u oblasti prava deteta, unapređenje obrazovanja, informisanje dece o njihovim pravima, obrazovanje profesionalaca, itd.

Odgovornost u poštovanju prava deteta, pored države, ministarstava, škola, zdravstvenih ustanova, policije i centara za socijalni rad, imaju i: OCD, roditelji, svaki odrasli građanin, ali i sama deca.

Konvencija je prvi međunarodni ugovor koji **priznaje ulogu udruženja građana** u postupku ostvarivanja prava deteta.

Ko vrši nadzor nad sprovođenjem Konvencije o pravima deteta?

Ugovorno telo koje vrši nadzor, odnosno stalnu proveru napretka sprovođenja Konvencije i njenih fakultativnih protokola (prati ostvarivanje prava) jeste **Komitet za prava deteta.** Svaka država ugovornica ima obavezu da Komitetu podnosi inicijalni i periodične izveštaje o primeni Konvencije. Tako da - poštovanje nije stvar dobre volje države, već je obavezujuće.

Osnovni principi Konvencije

Bez obzira na to da li radimo direktno sa decom, bavimo se zagovaranjem, monitoringom ili razvojem politika, naš rad treba da se zasniva na članovima i osnovnim principima Konvencije o pravima deteta. Ti osnovni principi koje je nužno da integrišemo u svoj rad su:

• *Najbolji interes deteta* – u svakoj odluci koja se tiče deteta prvo se razmatra šta je najbolje za dete, a ne šta je lakše za odrasle, institucije ili organizacije.

• *Nediskriminacija* – sva deca imaju jednaka prava, bez obzira na pol, poreklo, invaliditet, siromaštvo, veru ili bilo koju drugu razliku.

• *Pravo na život, opstanak i razvoj* – dete ima pravo ne samo da preživi, već da raste i razvija se u sigurnom, podsticajnom i podržavajućem okruženju.

• *Pravo na participaciju/učešće* – svako dete ima pravo da izrazi svoje mišljenje i da njegovi stavovi budu uzeti u obzir u odlukama koje ga se tiču.

Bez poštovanja ova 4 principa nijedno drugo pravo ne može se u potpunosti ostvariti. Osnovni principi predstavljaju „filter“ za svaku pojedinačnu situaciju u kojoj se dete nalazi ili za svaku konkretnu odluku koja se donosi – vrši se provera da li su tom odlukom ispoštovani navedeni principi.

Oni su temelj svakog odgovornog rada sa decom.

Prava deteta se zasnivaju na potrebama.

Prava deteta nisu lista lepih želja niti privilegija koje odrasli „poklanjaju“ deci. Ona proističu iz osnovnih ljudskih potreba deteta – da bude bezbedno, zdravo, obrazovano i poštovano.

Odrasli često pogrešno misle da prava predstavljaju spisak zahteva koji ugrožavaju autoritet i slobodu odraslih, ali u stvarnosti ona štite zdravo odrastanje deteta.

Kada potrebe (odnosno prava) deteta nisu zadovoljene, ugrožen je njegov fizički, emocionalni i psihološki razvoj, kao i sposobnost da uči, gradi odnose i razvije samopouzdanje.

Prava su nešto što je pravično i minimalno potrebno da uživa svako dete na planeti da bi de skladno psiho-fizički razvijalo.

Tako da - poštovanje prava deteta nije popuštanje deci, već ulaganje u njihov celovit i zdrav razvoj. Složićete se da nema ništa sporno u tome da dete bude zaštićeno od nasilja, diskriminacije i eksploatacije; da ne živi u siromaštvu; da bude zdravo, obrazovano i uvaženo. To nisu posebni zahtevi, već osnovni uslovi za zdravo odrastanje.

Zablude o pravima deteta

U praksi se stalno susrećemo sa pogrešnim uverenjima koja osujećuju ostvarivanje prava deteta.

1. Kada se pomenu prava deteta, često čujemo: ***Dajemo deci prava, a šta je sa njihovom odgovornošću!? Neka pokažu da zaslužuju svoja prava!***

Ovo je ZABLUDA. *Kao prvo*, ne dajemo mi deci prava i prava se ne zaslužuju, već im ona pripadaju samim rođenjem. Uživanje prava ne može da se uslovi izvršenjem obaveze. Ona nisu nisu stvar mislosrđa, humanosti i dobre volje odraslih, države – ona imaju obaveznost poštovanja.

Kao drugo, prava i odgovornosti nisu suprotstavljeni pojmovi. Ona idu zajedno. Kroz osvešćivanje sopstvenih prava, deca uče i o odgovornosti prema pravima drugih. Učeći da ima prava, dete uči da prava imaju svoja ograničenja, da ista ta prava pripadaju drugima i da ostvarivanjem sopstvenih prava ne sme ugroziti druge u ostvarivanju njihovih prava.

Znači, kroz poštovanje prava, deca uče i odgovornost.
Kada dete ima pravo da bude saslušano, ono uči i da sluša druge.
Kada ima pravo na slobodu izražavanja, uči i granice te slobode.

2. ***Deca imaju pravo da rade šta hoće!*** ZABLUDA. Prava deteta ne znače apsolutnu slobodu. Dete uči da prava imaju ograničenja i da ista ta prava pripadaju i drugima. Ostvarivanjem svojih prava ne sme:

• da ugrožava druge (jer i drugi imaju prava)
• da ugrožava sebe – svoje zdravlje, razvoj i bezbednost,
• da ugrožava planetu Zemlju.

3. ***Neka prava su važnija od drugih.*** ZABLUDA.

Nema više, odnosno manje važnih prava, niti postoji hijerarhija prava. Reč je samo o tome da svako pravo u određenoj situaciji za pojedino dete može postati najznačajnije i da njegovo ostvarivanje/zaštita postaje prioritet. (U različitim životnim okolnostima, različita prava izbijaju u prvi plan – kod deteta u oružanim sukobima to je pravo na bezbednost i život, kod deteta koje trpi nasilje to je zaštita od zlostavljanja, a nekada je to spajanje porodice. Ovo nam ukazuje i na to da su **sva prava su međuzavisna:**

- dete koje ima hranu, ali nema poštovanje, nije istinski zaštićeno.
- dete koje ide u školu, ali je u njoj izloženo nasilju, nije bezbedno.

4. ***Konvencija se odnosi samo na malu decu.*** ZABLUDA. Konvencija štiti svaku osobu mlađu od 18 godina.
5. ***Deca nisu zrela da odlučuju.*** ZABLUDA. Svako dete može da izrazi stav, na način primeren svom uzrastu. Problem često nije u deci, već u tome što ih odrasli ne slušaju.
6. ***Prava su preskupa za siromašne zemlje.*** ZABLUDA. Mnoga prava ne koštaju ništa – poštovanje, slušanje i uvažavanje zavise od naše volje.

II
Šta nam istraživanja govore o ostvarenosti prava deteta u Srbiji

Nalazi Alternativnog izveštaja civilnog društva dostavljeni su Komitetu za prava deteta. Oni pokazuju kako se prava deteta zaista ostvaruju u praksi u našoj zemlji.

Ima pomaka, ali nisu dovoljni. Zabeležen je napredak u zdravstvenoj zaštiti romske dece, unapređen je pristup zdravstvenim uslugama za romske majke, razvijen je Registar dece sa smetnjama u razvoju, a u nekim sredinama ojačana je podrška mentalnom zdravlju.

Međutim, nalazi jasno ukazuju i na ozbiljne probleme.

Najranjivija deca su i dalje najnevidljivija. Romska deca, deca sa smetnjama u razvoju, deca bez roditeljskog staranja, deca u pokretu i deca u kontaktu sa zakonom – i dalje su izložena diskriminaciji, siromaštvu i socijalnoj isključenosti.
U praksi to znači slabiji pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti i pravdi.

Prava dece iz ranjivih grupa.
Deca iz ranjivih grupa često su izložena diskriminaciji i isključenosti.
👉 Koja deca su u vašoj sredini najčešće „nevidljiva“ za sistem?

- Da li su to romska deca?
- Deca sa invaliditetom?
- Deca iz siromašnih porodica?
- Deca migranti?

Nasilje nad decom i dalje postoji. Izložena su različitim oblicima nasilja, uključujući telesno kažnjavanje i često nemaju poverenje u mehanizme zaštite. Posebno su ugrožena deca u ustanovama, neformalnim romskim naseljima i deca sa smetnjama u razvoju. To znači da nasilje često ostaje skriveno i neprijavljeno.

Pravo na zaštitu od nasilja.
Deca često nemaju poverenje u mehanizme prijavljivanja nasilja.

👉 Da li bi dete iz vaše sredine znalo kome da se obrati ako doživi nasilje?

- Kome bi prvo reklo?
- Da li bi mu se verovalo?
- Da li bi bilo zaštićeno?

Obrazovanje nije zaista besplatno. Iako je ono zakonski besplatno, skriveni troškovi – udžbenici, pribor, ekskurzije – predstavljaju ozbiljnu prepreku za siromašnu decu. Zbog toga neka deca formalno pohađaju školu, ali su stalno u riziku od „ispadanja“ iz sistema.

Pravo na obrazovanje. Razbijanje mita o „besplatnoj školi“
Skriveni troškovi stvaraju barijere za siromašnu decu.

👉 Da li je obrazovanje u vašoj sredini zaista dostupno svima?

- Ko ne ide na ekskurzije?
- Ko nema udžbenike?
- Ko se zbog siromaštva povlači?
- Da li je za neku decu, škola luksuz?

Mentalno zdravlje mladih je alarm - jedan je od najvećih izazova mladih. Nakon pandemije i društvenih trauma, potrebe su porasle, ali sistem nema dovoljno stručnjaka, lokalnih servisa i finansijskih sredstava. Podrška postoji, ali je često nedovoljna i neujednačena.

Pravo na zaštitu zdravlja.
Mentalno zdravlje mladih je jedan od najvećih izazova.

👉 Da li mladi u vašoj sredini imaju kome da se obrate kada im je teško?

- Ima li dovoljno psihologa?
- Postoje li besplatne usluge?
- Znaju li deca za njih?

Siromaštvo se produbljuje. Istraživanje ukazuje i na pogoršanje životnog standarda dece. U poslednjih deset godina izdvajanja za socijalnu pomoć i dečji dodatak smanjena su za 40 do 50 odsto, a postojeća davanja nisu dovoljna za osnovne potrebe. Siromaštvo direktno ugrožava dostojanstvo deteta i njegove razvojne šanse.

Pravo na dostojanstvo i životni standard.
Izdvajanja za socijalnu podršku su smanjena i nedovoljna.

👉 Kako siromaštvo utiče na decu koju poznajete?

- Ishrana? Odeća? Učenje? Samopouzdanje?
- Većina roditelja daje sve od sebe.

- Ali šta kada ne mogu? Kada su bolesni, siromašni, preopterećeni?

Tada država mora da stane uz dete.

III
Kako organizacija poštuje prava deteta u svakodnevnoj praksi?

Uloga organizacija - prelaz ka akciji

Već smo pomenuli da je Konvencija o pravima deteta prvi međunarodni ugovor koji priznaje ulogu udruženja građana u postupku ostvarivanja prava deteta.

Zbog svega toga, uloga OCD važna je:
- da vide ono što sistem ne vidi,
- da reaguju kada sistem kasni,
- da budu glas dece i roditelja kada ga drugi ne čuju.

Budući da OCD često prve dolaze u kontakt sa problemima, imaju različite uloge:
- edukatora
- zagovarača
- zaštitnika
- posrednika
- saveznika deteta

Poznavanje prava deteta osnažuje nas u svim ovim ulogama.

Kako organizacija poštuje prava deteta u svakodnevnoj praksi?

Poznavanje Konvencije o pravima deteta nije dovoljno ako se prava deteta ne vide u načinu na koji radimo.
Prava deteta se poštuju i kroz male, svakodnevne odluke – u komunikaciji, planiranju, radu sa porodicama i saradnji sa institucijama.

Navešćemo **neke** primere kako organizacija može da primenjuje pristup zasnovan na pravima u praksi.

1. Kada planiramo aktivnosti – pitamo decu - (pravo deteta na učešće)

Organizacija poštuje **pravo deteta na mišljenje** kada, npr:
– uključuje decu u osmišljavanje radionica, projekata
– pita ih šta im je važno
– prilagođava sadržaj njihovim interesovanjima

Primer: Pre početka programa, OCD organizuje kratak razgovor sa decom i pita:
Šta vam je trenutno najveći problem?
O čemu želite da razgovaramo/koje akcije da sprovedemo?

Na osnovu toga se pravi program.
To predstavlja pravo na učešće u praksi.

2. Kada razgovaramo sa decom – slušamo bez osuđivanja (poštujemo dostojanstvo)
Organizacija **poštuje dostojanstvo** deteta kada, npr:
– ne prekida dete
– ne ismeva
– ne minimizira problem
– ne koristi uvredljiv ton
Primer: Dete kaže da mu je teško u školi.
Umesto: *Ma nije to ništa.*
Kažemo: *Razumem da ti je teško. Hajde da vidimo kako možemo pomoći.*
To je poštovanje dostojanstva.

3. Kada čuvamo informacije – štitimo privatnost (pravo na privatnost)
Organizacija poštuje **pravo na privatnost** deteta kada, npr:
– ne deli lične podatke bez saglasnosti
– ne objavljuje fotografije bez dozvole
– čuva dokumentaciju bezbedno
Primer: Pre objave fotografije sa radionice, organizacija pita dete i roditelja za saglasnost.
Bez toga – nema objave.

4. Kada radimo sa decom iz osetljivih grupa – prilagođavamo podršku (pravo na jednakost i nediskriminaciju)
Organizacija poštuje **pravo na različitost, jednako postupanje i nediskriminaciju** kada, npr:
– prilagođava aktivnosti deci sa smetnjama u razvoju
– obezbeđuje prevod ili asistenta, asistivne tehnologije
– vodi računa o siromašnoj deci
- organizuje aktivnosti za decu u prostoru bez arhitektorsnskih barijera

Primer: Ako dete nema novca za materijal, organizacija ga obezbeđuje – bez javnog isticanja.
To je pravična podrška.

5. Kada primetimo nasilje – reagujemo, ne ćutimo (pravo na zaštitu od nasilja)
Organizacija poštuje p**ravo na zaštitu od nasilja** kada, npr:
– zna procedure prijave
– razgovara sa detetom na bezbedan način
– sarađuje sa institucijama

Primer: Dete poveri da trpi nasilje kod kuće. Organizacija ne ignoriše to. Obezbeđuje podršku i uključuje stručne službe. To je zaštita u praksi.

Važno je da organizacija ima razvijene i u praksi ostvarene ***Interne procedure zaštite dece od nasilja*.** Organizacija koja ozbiljno shvata zaštitu prava deteta ima jasno definisane interne procedure za zaštitu dece od nasilja i zloupotrebe. One služe da obezbede da su deca tokom svih aktivnosti koje sprovodi organizacija budu bezbedna i zaštićena, i da im nijedno ponašanje odraslih

ili vršnjaka ne nanese štetu. Takve procedure obuhvataju kodeks ponašanja zaposlenih i saradnika, pravila komunikacije sa decom, preventivne aktivnosti, procenu rizika aktivnosti po dete, kao i jasne korake za reagovanje u slučaju sumnje na nasilje.
Odgovorna organizacija ne samo da ima ove procedure „na papiru“, već ih dosledno primenjuje u praksi i redovno upoznaje sa njima decu, roditelje i zaposlene, gradeći kulturu poverenja, sigurnosti i odgovornosti.

6. Kada donosimo odluke – gledamo najbolji interes deteta (pravo na najbolji interes deteta)
Organizacija poštuje pravo na **najbolji interes deteta** kada:
– ne gleda samo rokove i projekte
– rukovodi se ne time šta je najbolji interes za organizaciju, za zaposlenog, roditelja već isključivo šta je najbolji interes za dete
– rukovodi se potrebama deteta

Primer: Dete ne želi da učestvuje u javnom nastupu. Organizacija poštuje odluku, čak i ako joj to otežava promociju. Interes deteta je važniji od vidljivosti projekta.

7. Kada učimo o pravima – pokazujemo ih svojim ponašanjem (učenje kroz primer)
Organizacija i svojim **ponašanjem kroz primer** poštuje prava kada, npr:
– zaposleni poštuju jedni druge
– rešavaju konflikte mirno
– priznaju greške

Deca tako uče šta znači odgovornost.

8. Kada sarađujemo sa sistemom – zastupamo dete (podrška i zagovaranje)
Organizacija **zastupa dete (**pruža podršku i zagovaranje) kada:
– prati slučaj deteta
– kontaktira institucije
– ne odustaje posle prve prepreke

Primer: Ako dete ne može da ostvari pravo na podršku u školi, organizacija pomaže porodici da se obrati nadležnima. To je zagovaranje.

9. Pravo na obrazovanje o svojim pravima. Organizacije kroz rad obrazuju decu za svoja prava, da svoja prava zastupaju, da budu aktivni u njihovom ostvarivanju. Nekada to rade kroz obrazovne programe, nekada kroz akcije, ali uvek kroz atmosferu, klimu i pravila koja poštuju prava, i tada kažemo da deca svoja prava žive kroz rad organizacija.

Mini-checklista za organizacije

Da li ste vi organizacija koja poštuje prava deteta? Da li možete da odgovorite sa DA na sledeća pitanja:

- Da li slušamo mišljenje dece?
- Da li ih uključujemo?

- Da li ih štitimo?
- Da li su aktivnosti koje organizujemo za njih bezbedne?
- Da li poštujemo njihovu privatnost?
- Da li reagujemo na nasilje?
- Da li prilagođavamo podršku?
- Da li branimo njihov interes?
- Da li reagujemo na kršenja prava deteta koja se odvijaju u instituciji, zajednici?
- Da li pratimo kako se prava deteta ostvaruju u zajednici?

Ako je većina odgovora „da“ – u vašoj organizaciji deca žive svoja prava u praksi.

IV
Kompetencije za prava deteta profesionalaca koji rade sa decom i za decu

Da bi se prava deteta u radu organizacije zaista ostvarivala, profesionalci moraju imati razvijene kompetencije za njihovo poštovanje, promociju i zaštitu. To znači da poznaju prava deteta, principe Konvencije i umeju da ih primene u svakodnevnoj praksi.

Bez potrebnih znanja, veština i stavova, standardi ostaju samo na papiru. Kompetentan profesionalac prepoznaje kada su prava deteta ugrožena, zna da ih zaštiti; zna da unapređuje prava deteta; postupa u najboljem interesu deteta i obezbeđuje njegovo učešće u odlukama koje ga se tiču.

Zabrinjavaju nalazi istraživanja kompetencija profesionalaca koji rade sa decom i za decu. Kod profesionalaca postoji ozbiljan deficit znanja, veština i vrednosti potrebnih za dosledno poštovanje prava deteta. Ovaj nedostatak predstavlja značajnu prepreku za ostvarivanje prava deteta i ukazuje na potrebu za sistematskim i kontinuiranim obrazovanjem svih aktera.

Npr:

1. Nizak nivo poznavanja prava deteta. Mnogi profesionalci nedovoljno poznaju prava deteta i ne prepoznaju situacije njihovog kršenja, posebno pravo na učešće, privatnost i dostojanstvo.

2. Nerazumevanje ključnih principa Konvencije. Princip najboljeg interesa deteta i participacije često se ne razume u potpunosti, a stvarna participacija se retko razlikuje od kvaziparticipacije.

3. Pogrešno shvatanje nediskriminacije. Nediskriminacija se često tumači kao isto postupanje prema svima, bez uvažavanja različitih potreba i jednakih šansi.

5. Nedovoljno prepoznavanje stereotipa i govora mržnje. Iako ih deo profesionalaca prepoznaje, značajan broj to ne uspeva, što ugrožava bezbedno i podsticajno okruženje.

6. Stavovi koji umanjuju ulogu deteta. Dete se često posmatra kao nezrelo i nekompetentno, koje mora da „zasluži“ svoja prava.

7. Nesklad između stavova i prakse. Iako se načelno podržava najbolji interes deteta i participacija, u praksi se mišljenju dece često ne daje dovoljna težina.

**

Integracija prava deteta u rad organizacija civilnog društva predstavlja promenu perspektive u kojoj dete prestaje da bude objekat zaštite i postaje aktivan nosilac prava. Iako je Konvencija o pravima deteta postavila jasne pravne i etičke okvire, podaci iz prakse pokazuju da su najranjivije grupe dece i dalje često nevidljive, suočene sa siromaštvom, nasiljem i preprekama u pristupu obrazovanju i uslugama. Zbog toga je uloga organizacija ključna - da deluju tamo gde sistem kasni, prepoznaju skrivene probleme i obezbede da se glas dece uvaži.

Stvarna primena principa Konvencije zahteva prelazak sa načelnih stavova na svakodnevnu praksu kroz poštovanje najboljeg interesa deteta, nediskriminaciju, stvarnu participaciju i uspostavljanje internih procedura za zaštitu od nasilja. Kako bi se prevazišao zabrinjavajući raskorak između normi i realnosti, presudno je sistematsko i kontinuirano razvijanje kompetencija profesionalaca koji rade sa decom i za decu. Samo osposobljeni stručnjaci mogu otkloniti ukorenjene zablude i stvoriti atmosferu u kojoj se prava deteta istinski žive u svakodnevnom radu.